

**Доц. Колев: Санстефанският договор е подписан в деня на
обесването на Левски
Вторник, 2 Март 2010**

▲ доц. д-р Валери Колев

Турските историци negliжират освободителните борби на балканските народи. Залитаме от крайно проруска към крайно антируска позиция. Денят на независимостта е най-подходящ за национален празник, казва историкът

Доц. д-р Валери Колев преподава Нова българска история (1878-1944) в СУ „Климент Охридски“ и в Националната удожествена академия. Има над 120 научни публикации в областта на политическите партии и държавните институции и на външната политика след Освобождението до Втората световна война

Интервю на Мая Стоянова

- Доц. Колев, как турските историци интерпретират събитията около Руско-турската война и последвалото освобождение на България?

- В турската историография, когато се говори за тази война, има два ясно обособени периода. Първият е на републиката, след 1920 година, когато се утвърждават идеите на кемализма. Тогава Османската империя се разглежда

като пълно отрицание на модерната турска държава. По същия начин както Ленин разглежда СССР по отношение на царска Русия. С други думи, турските изследователи въобще не се занимават в конкретност с различните събития от историята на Османската империя. До голяма степен нейните неуспехи се приемат като успехи, доколкото те са предпоставка за утвърждаването на новата турска република.

През последните 15 години обаче, след като ислямистките сили в южната ни съседка се активизираха и започнаха да набират мощ, се появява едно желание да бъде реабилитирана Османската империя. Дори бе направен опит да се организира годишнина в чест на нейното създаване, което не се случи, преди всичко заради съпротивата на балканските държави и на арменците. Напоследък се правят опити да се реабилитира и османската политика по време на Източната криза. Тезата, която се налага в турската историография е, че Източната криза, с различните компоненти в нея – български, сръбски, херцеговински, гръцки, е резултат от пропагандата на панславянските идеи на Русия сред балканските народи. Русия сама създава такава обстановката на Балканите, в която да възбуди обществено недоволство сред тези народи. Но турските историци почти не се занимават с освободителната за нас война, защото малко са учените, които се вглеждат в разгромите. Обикновено се търсят положителните измерения в конкретните исторически събития, които в чисто емоционален план да имат положително въздействие на хората.

От тази гледна точка заслужава внимание съчинението на един изключително про-турски настроен американски изследовател – Джъстин Маккартни. До голяма степен тезите му съвпадат с вижданията в турската историография. Той представя Руско-Турската война като граница във възможността за намеса на европейските нации в Османската империя. След нея християните в империята стават малцинство според официалните турски статистики и от тази гледна точка - всяка намеса е грубо вмешателство във вътрешните работи на Османската империя.

- Как се изучават в турската образователна система знакови за нас периоди като Априлското въстание, Възраждането, Руско-Турската война и действията на българското опълчение?

- По време на една дискусия около учебниците по история в балканските страни, почти всички историци, с изключение на тези от Турция, бяха силно възмутени от факта, че тези събития се споменават в учебниците с няколко изречения само. И гърци, и сърби, дори и румънци бяха много недоволни от negliжирането им като част от балканската история. Но според мене този подход има своето обяснение. И това е, че малките балкански държави, каквито са България, Сърбия, Румъния нямат переспективите на огромната Османска империя, която в един и същи период е трябвало да се справя с няколко огромни кризи по границата си – криза в Месопотамия, с Египет.

Източната криза действително разтърсва империята, но тя е една от многото. Затова вторачването в този проблем и събитията, които произтичат от него, очевидно не са от толкова голяма важност в контекста на историята на една

огромна държава, която се е простирила на три континента.

- Има ли опити в историографиите на балканските страни да се подменят факти и тези, да се фалшифицира общата ни история?

- Подходът на балканските историци към общите ни проблеми се определя от особеностите на националната историография, а не толкова да се подменят или фалшифицират тези. Той предполага, когато се разглеждат историческите събития, в центъра на изследването да се поставя съответната нация. Официалната теза на гръцките историци, например е, че Руско-Турската война е предизвикана от Русия, със съдействието на Великите сили. Източна Румелия, пак според тях, е гръцка държава на юг на Балканите, която обаче по-голямата българската държава ликвидира, след като се извършва Съединението през 1885 г. Въпреки, че след войната Гърция получава територии, тя е притеснена от консолидирането на славянските държави на север. Затова на резултатите от Руско-Турската война гръцките изследователи гледат почти като на национална катастрофа.

От друга страна, гръцката историография се съсредоточават изключително върху проблемите на гръцката нация и макар умерена като изказ, тя е много по-националистична от останалите. Това на практика означава нежелание да се вписват националните проблеми на Гърция в общобалканската история, съзнателно да се отнася с пренебрежение към всичко, което е общобалканско и особено славянско.

Положителната оценката на Руско-Турската война и последиците от нея е етикет на румънската историография. Това е войната за независимост. Сходна е оценката и на сръбските историци, които също изтъкват положителния характер и резултати от нея. След войната Сърбия, от една страна, става независима държава, която присъединява около 40% от територията си. Не трябва обаче да забравяме, че това са основно български земи - Моравската низина с Ниш и Пирот. Те са признати като такива и с решенията на Цариградската конференция 1876-1877, и със Султанския ферман за Българската Екзархия от февруари 1870 година. Ниш и Пирот са седалища на български митрополити.

Очевидно в османския двор са били наясно, че Ниш и Пирот са български земи, щом ги присъединяват към Екзархията. Няма съмнение, че османската администрация перфектно си е знаела държавата. От тази гледна точка е наивно обяснението на някои сръбски учени, че е била допусната грешка, както и това, че не се е знаело дали това са българи, гърци или сърби.

- Правени ли са досега опити за един общ прочит на балканската история?

- Тук положението е както в европейската история, в изучаването на която има два подхода . Единият – да се изследват поред историите на всички държави и общата история да се конструира като тяхна механична съвокупност. В балканския контекст това е по-лесният вариант, тъй като той предполага

осветляване и на проблеми, свързани с историята на съседните балкански страни.

Другият подход предполага да се изследват големи, значими процеси, които стиковат националните истории. Това обаче се оказва доста сложно най-вече защото малко хора работят по този начин не само у нас, а изобщо.

Другата гледна точка е тази на общите историци, които се занимават с история на Балканските страни и Нова и най-нова обща история. Те се опитват да създадат някакъв модел, някаква парадигма, в която да бъдат включени повече общи случаи. В крайна сметка обаче се оказва, че тази парадигма не работи за нито един конкретен случай. И това е вечната борба между конкретно и общо. Тоест моделът може да бъде горе-долу точен, но повече от учените не са съгласни с този подход, тъй като той не позволява да се покажат някои местни особености, специфики, нюансите към дадения проблеми.

- Подкрепяте ли разбирането, че много събития и факти в новата българска история се нуждаят от сериозно преосмисляне?

- Като всяка наука и историята се развива, и при това на различни нива. Общественото разбиране за "собствена история" е една абсолютно изкривена картина и това се отнася до всички държави. Така е, защото много често се набляга на политическия фактор и историята се преподава така, че тя да отговаря на определени идеологически разбирания.

Второто ниво опира до хората, които се интересуват от история. Безспорен е фактът, че сега един гимназист знае повече по история, отколкото неговите родители, освен ако те са нямали специален интерес към нея.

Третото ниво е на професионалните историци, които знаят твърде много, но твърде малко казват. Защото винаги очакват да научат малко повече, за да могат да кажат повече. От друга страна, те знаят много неща, които обаче обществото или не иска, или трудно би приело като истини, дори да му ги кажат. Все още съществуват проблеми и теми, които въобще не са били обект на изучаване, затова не са застъпени и в учебниците по история. Те са свързани с българското национално-освободителното движение в Добруджа, въпросът за плащането на репарациите след Първата световна война, демография на България след Освобождението. Парадоксално е пренебрегването на темата за Българската православна църква.

- Винаги, когато говорим за освобождението си от турско робство, ни измъчват съмнения дали 3 март е автентично българско събитие?

- 3 март като дата е доста изкуствено наложена. В оригинала на Сан Стефанския договор е записана датата 19 февруари. Това е официалната дата за Русия. Причина тя да бъде осъвременена е, че българите свързват 19 февруари с обесването на Васил Левски. В чисто морален план е било невъзможно в един ден да се честват Освобождението и обесването на Апостола, една от българските светини. Макар изследванията да доказат, че

Левски е бил обесен на 18 февруари, се е запазила традиция да отбелязваме българското Освобождение на 3 март.

Доколкото то е оригинално българско – по-скоро да, защото българите са причина да има 3 март. Националноосвободителното ни движение е един от основните елементи в голямата Източна криза - 1875-1878 година, чийто апогей е Руско-Турската война. В корена на войната стои българският въпрос. Заради него Русия води войната, тъй като точно българите изострят тази криза. От друга страна, много важно е участието ни в самата война. Наред с действията на Българското опълчение, за които всички знаем, става дума за дейността на българските общини по време на войната. Тя не е революционна, не е зрелищна, но руската армия не би могла да приключи така добре войната. И макар царска Русия да преследва свои интереси, най-важната цел е постигната – освобождението на България.

- И оценката на историците за ролята на Русия в тези събития не е еднозначна. Каква е вашата позиция?

- Според мен това се дължи преди всичко на обстоятелството, че историците не боравим с всички извори едновременно. Всеки си има предпочитания към определени извори, от една страна, и свои предварителни нагласи – идеологически или политически пристрастия. Така както беше по времето на Тодор Живков, когато не се критикуваше нищо руско и съветско. Русия беше Освободителката и това беше достатъчно. Нейната политика беше винаги правилна, нищо че това беше политика на царска Русия, която Ленин е отрекъл напълно. От друга страна, след промените се появиха историци, които обясняват фактите и събитията само с користните интереси на Русия и грубата ѝ намеса в българския обществено-политически живот. Това залитане - от крайно проруска към крайно антируска позиция, не е в полза на обективността.

Истината е някъде по средата. Разбира се като всяка велика сила, Русия си има своя политика на Балканите, но според мен, в този момент става дума за съвпадение на нейните интереси с тези на българите, които в други периоди са били и крайно противоположни. Не трябва да забравяме, че 20 години преди войната, особено след Кримската, Руската империя е с доста смачкано самочувствие, а ролята ѝ в Европейския Югоизток е силно negliжирано. В този смисъл руската дипломация търси начин триумфално да се завърне на Балканите и на европейската сцена. Тази възможност и дава Източната криза. Въпреки това голямо е колебанието на царска Русия дали войната не е твърде крайно средство за постигането на тази цел. Това, което обаче натезжава, е изключително наелектризираното и в Русия, и в цял свят обществено мнение по отношение на безчовечната политика на Османската империя по време на Априлското въстание, когато хиляди хора са избити жестоко без причина, опожарени са български градове и села.

От друга страна, самата Русия заявява в началото на войната, че тръгва като мандатър на великите сили. Тя ще трябва да наложи решенията на Цариградската конференция от 1876-1877 година. Те касаят реформиране на Османска Турция и създаване на два автономни вилаета – източен, с център

Търново и западен – с център София, в които има преобладаващо българско население. Това е отхвърлено от империята, защото вече е въведена конституция, според която всички граждани са равни, имат равни права и задължения и тези реформи според нея са абсолютно излишни. Санстефанският договор, който е предварителен, е много различен от тези решения. В него вече става дума за една държава, която освен всичко получава и излаз на Бяло море. Това силно притеснява европейската и най-вече английската дипломация. Създаването на подобна славянска държава и то с прякото участие на руската дипломация означава, че Русия ще има не само дълго време влияние в тази държава, но ще получи и излаз на Бяло море. Това е причината да бъде оспорено създаването на Санстефанска България. Но ако се съпоставят договорите от Сан Стефано и Берлин, се вижда, че почти всичко, което Русия взема по Санстефанския договор, като територия, пари, политическо влияние и привилегии, го запазва и по Берлинския. Ключовият момент в тези събития обаче е, че Руско-Турската война е осводителна война за българите, в резултат на която се възстановява българската държава, независимо от користните интереси на Русия.

- Обединява ли ни 3 март, трябва ли да дебатирате дали на тази дата да честваме националния си празник?

- Националният празник е въпрос на политическо решение. В по-новите национални държави се търси такова събитие, което да подчертава нещо. Например – празникът на независимостта на САЩ. През последните години и у нас се издигна идеята, че Съединението може да бъде национален празник на българите, от гледна точка на това, че то е чисто българско дело. Но според мене няма политически избран празник, който да не предизвика критики. Затова пък всички сме единни около празника на българската култура и просвета – 24 май. Той обединява нашата нация, всички българи, без значение дали те живеят в тук или някъде другаде по света.

Аз винаги съм смятал, че Денят на независимостта е най-подходящ за български национален празник, но пък е по-малко известен за хората и ще трябва доста време българинът да го приеме за свой национален празник, за да може да замести 3 март.